

6513

Dalarna

Orsa sn

KUNGL. UNIVERSITETETS BIBLIOTEK

UPPSALA

Landsmålsarkivet

Strid, Hans. 1933.

ULMAs frigel. 19 Rödbröd.

11 H. 4 =

6513

L. L.

Exc. S. B.

KäbrödDalarna.

Missväxtar kallades med ett gemensamt namn }
 för Kluvar vilkethera det var missväxt på }
 grund av froka, frost eller annat.

Orsa.

H. Strid.

Ink. 26/10 33.

→ är n.

blev det bra årsväxt ett år kallades ett godår
 när det var godår sade man: i år slipp vi
so jäta barkbröd = i år släpper vi då äta

barkbröd. Något gemensamt magasin för
 vore sig byn eller socken, för att förvara
 säd från ett godår till ett Kluvar, har ej
 funnits i Orsa. För att uttrycka brist
 på spannmål = att man varit utan säd =
att an a se säslös. Bröd som bakats av säd

utan tillsats av nötkräddämnen kallades; om
 det bakades tjocka kakor = bullbröd = godbröd
 Ord som använts för att betyda brist på
 foder = födurlösa | vi blir födurlösa i år
 = vi blir utan foder i år.

Landsmålarkivet Uppsala 6513

H. Strid. 1933. ORSA

DAL.

Fogl. 19

Ordb.:
bröd n.Ordb.:
-lösa

f.

2/

De uttryck man hade för att beteckna
 Kreaturans utsvultna tillstånd var = desu i sö
skajtegur sö den wörkint lejarå rumpe ?
 och är så snaga så de inte orkar bära rumpan
 är Kreaturet utsvult, sade man, det var en skrajka
 De ämnen som användes för att uttrycka
 Kreatursfoder - löv, massa, (vitmaran) lav, bark
 gjung, och myggtall åt getterna.

Endast tallbark användes som födoämne för
 roemmiskor, för Kreatur användes också tallbark
 malen till mjöl men, råvar - asp - sälj - och
 hägg, m. pl. som kokades till lag som Kreaturen
 fingo dricka, barkbrödet var häckt och hade
 en stark kådsmak, men och mindre, berövande
 på hur väl man dragit ur kådan,
 att barkbrödet hade dåligt näringsvärde,
 att skulle man vara tunga äta barkbröd
 länge blev man så matt så man slute

Ordb.:
 skrika f.

orkade stå på beinen. för andra ändamål
 togs grabbark till garvning. den tid som
 ansågs vara bäst för att ta bark, var nog
 våren under garvningstiden, innan man
 fälde ett träd för att ta bark undersattes
 om trädet läpte, man berkedde av en sand
 på trädet så man såg om det savades och om
 barken släppte från trädet, derpå fältes trädet
 och med en spade = läpskuta
 lossades barken från trädet. att skilja barken
 från trädet = lä läps skav.

Ordb.: läp
skotta f. j
skav n.

Barkens insamling och behandling

Benämningar på olika slags bark voro:
 gladbark = gladbarkju d. v. s. den ljusare
 barken och grovbarken = grovbarkju den
 grövre och skrovligare barken, innerbarken
 som skulle användas till föda åt både
 människor och djur kallades: skav,
 Ordet fur i ortens mål avsåg endast trädet,
 att laga furubark kallades att bark och läpa
skav = i ska bört o' läp skov.

Här på orten har ej varit vanligt att byala
 eller flera gjort sällskap när man skulle
 gå i skavskog utan har varje familj gått
 ensamma, när något särskilt skogsområde
 funnits, under samtiden på vören var den
 vanliga tiden när man skulle läpa
 bark och fäsla hem till gården.

Ordb.:
bark m.

Ordb.:
skog

15
 Barktäkten tillgick på följande sätt: när man
 fannit de träd som skulle löpas: med yxa
 högg man loss en barkremsa längs trödet
 då man såg om det läpte. varefter man
 gäldde trödet, högg så en remsa i barken
 längs trödet så långt som man ville
 taga bark. derpå lossades barken från
 stammen med en spade = läpskuta.

de träd som ansågs som bäst vord: ungtall,
 med gladbark, kvisterna, och i godväxta,
 de tallar man ansåg lämpliga att löpa bark
 utan kallades: skottall = skottöll.

de redskap som användes var: yxa och
läpskuta som var gjord av trä eller järn
 och skulle vara lite skålförmig i spetsen.
 de avbarkade barkstyckena rullade man dem
 rullen in uti den andra eller rull man ihop dem
 i vissa längder med sinnersdan mot varandra.

Godk.:
 tall m. j.

} löp-skotta

De aubarkade stammarna = läpplistäda lades
 i högar = lass och kändes hem under vintern
 och användes den grövre till byggnadstimmer och
 den smärre till ved. av gran tog man bark
 medan ^{den} slag på rot, varefter den fick stå och
 torkas. Strax efter hemkomsten skulle barken
 skiljas = res bartjern. De redskap som dervid
 användes: skavkniv = skavknajven och
läpskuta. När man vintertid skulle ta bark
 högg man vissa längder i skogen och kände
 hem, dessa längder tog man in i stugan eller
 eldade man barken och tinnade upp den så de
 i vanliga fall läpte. någon gång hänsjades
 barken på stället men i de flesta fall var
 brukligt att inte läpa mer än man kunde
 frakta med sig hem för dagen.
 skavhäsarna i skogen gjorde man mellan
 2 tallar varvid man lade stänger på knistaren

-list- 2

 } Ordb.
 } rensa v.
 } skav-kniv

varpå man hängde den läpta barken,
 dessa hängsjar kallades = skovhanger = skovs-
 när en vecka gått avsågs barken loss och bars
 då hem med snes eller klängdes den med häst
 då man lade fulla båda kändorna och hängde
 på linstryggen. Om man ej i skogen skilt
 på ytter- och innerbark så var det förstås
 man hade att göra efter hemkomsten.
 Barkstyckena kullades på en kulle eller
 lades på en dertill gjord bänk varefter
 ytterbarken skövdes bort. Barken hängdes
 upp på stänger inne i lodan eller hängjodes
 utes för att torkas, bark som skulle användas
 till kreatursföda krossades förin ytterbarken ej
 så noggrant som den som skulle smulas och
 användas till människor, ytterbarken använ-
 des till bränsle.

Ordbr.
 skov-hängsja
 f.

När innerbarkten var starkt harkades den eller
 lades den i ett fråg eller så och krassades
 med en knivfäring stöt. varefter den
malades till mjöl. Detta mjöl kallades bark-
mjöl, = barkmjöl, för att för bort barkhuten
 och gorskårmakten = görtivådsmatjen
 brukade man vattlägga det i ett kar med
vatten, när man skulle byta vatten i karet
 måste man hålla vattuet genom ett säll.
 många gånger förekam det att man tilkom-
mans med barkten malde harkade råg-
och karnax av ärets skärd.

Ordb. ;
smak m.

Som näringsmedel var barkbrödet svagt
 så man ej bidde något på det, så blev
 man låg och läsig i hela kroppen
 om man ätit barkbröd, så det fördrades
lång tid för att äta igen sig när
 man gick annan mat.

9
 Sam nödfoder samlade man mygglar som man
 gav åt getterna som fingo äta både reiset och
 borsten, ibland måste man nog ge kor myg-
 glar och äta som nödfoder. utom en kaka
 man eulag, som man gav åt korna.

På hästarna räfnade man ihop visselt löv
 o.k. falllöv, var och en på sina ägar. som man
 gav åt korna blandat med hakad kalv
 massa och angvar, varpå man slag hett
 vatten, detta löv användes som nödfoder
 men tag det varje år ändå.

Renmassa insamlades med händerna och
 stampades ihop i kalar = musakagor
 i skogen som kördes hem på vintern.

när man samlade lav tag man kviesterna
 och fände hem och gav dem som de vros åt
 getterna. någon gång har det hänt att man
 släp getterna ut i skogen för att äta röfjällda lövgrannor.

obs.

a?

10

Ljung slog man med en stark lie på en
 Gjömfed' liknam man slår gräs på en ledda
 som samledes ihop i hägar och fraktade hem
 till gårdar. Så länge den var färsk gav man
 den som den var åt både hästar, kor och smågä.
 den Ljung som blev kvar och den som toskat
 kaskade man och slog på hett vatten och
 gjorde sårpa, Ljung används som mjöfoder.
 Här på orten finns ingen som vet att man
 smalt mjöl av något annat fröslags bark
 än tall, varken till folk eller kreatur.
 till kreatur togs bark och smaldes till mjöl
 så sent som i slutet på 1860 talet. detta
 vet jag då jag själv varit med min
 morfar i skogen och läpt skavs-bark

21
 chugående nödär i Orsa berättade min
 morfar som var född 1812 att han flera gånger
 varit nära att svälta ihjäl, en gång hade han
 och en granneinna, då de ej haft något att äta,
 ropat mjölkden från väggen i en matbords-
 kåben (Ärbär) och kokat en gröt, men hade
 den smakat så att det varit omöjligt att äta den,
 och att de varit så utsvultna så gärna nog de
 orkat gå, men hade då en grann i byn,
 som varit på tjälven = slag i skogen =
Kälslagen kommit hem och hade de fått
 staka ur brödsäcken, som de haft med sig
 på tjälslagen, de smulas som fanns
 kvar i den och äts och på så sätt
 räddat livet.